

УДК 338.434

## ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ

О. Шульга, аспірант

Національний педагогічний університет ім. М.П. Драгоманова

---

### *Шульга О. Державне регулювання розвитку аграрного сектору України*

*Розглянуто проблеми, пов'язані з організацією й здійсненням фінансового забезпечення аграрного сектору України. Обґрунтовано необхідність підвищення ролі держави у вдосконаленні фінансово-кредитного механізму в аграрній сфері економіки.*

**Ключові слова:** аграрний сектор, державна підтримка, зовнішньоторговельна політика.

### *Shulga O. Government regulation of the Ukrainians agrarian branch development*

*We have examined the problems concerning with the financial support the agrarian sector of Ukraine. We have proved the necessity of increasing the role of a country in improving the financial mechanism in agrarian sector of economy.*

**Key words:** agrarian sector, state support, foreign policy.

### *Шульга О. Государственное регулирование развития аграрного сектора Украины*

*Рассматриваются проблемы, связанные с организацией и осуществлением финансового обеспечения аграрного сектора Украины. Обоснована необходимость повышения роли государства в усовершенствовании финансово-кредитного механизма в аграрной сфере экономики.*

**Ключевые слова:** аграрный сектор, государственная поддержка, внешнеторговая политика.

---

**Постановка проблеми.** Економічний розвиток будь-якої країни світу відбувається за активної регулюючої участі держави. Не є винятком і аграрний сектор економіки. Адже сільське господарство є важливою галуззю в структурі народногосподарського комплексу, яка забезпечує продовольчу безпеку і продовольчу незалежність держави. Тому його розвиток має бути пріоритетним. Водночас сьогодні стан аграрного сектору України є достатньо складним та вимагає здійснення комплексних масштабних реформ, ключова роль проведенні яких має належати державі.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Вагомий внесок у дослідження проблем теорії і практики державного регулювання розвитку вітчизняного аграрного сектору економіки зробили такі вчені-економісти, як В.Г. Андрійчук, П.І. Гайдуцький, В.П. Галушко, М.Я. Дем'яненко, І.В. Михасюк, М.Й. Малік, О.М. Могильний, П.Т. Саблук, Г.В. Черевко та ін. [1–9]. Проте деякі питання все ж залишаються недостатньо вивченими і потребують подальшого доопрацювання, зокрема щодо побудови ефективно діючого механізму державної підтримки аграр-

ного сектору в умовах членства України в СОТ.

**Постановка завдання.** Мета дослідження – охарактеризувати чинний механізм державної підтримки сільськогосподарських підприємств та запропонувати шляхи його вдосконалення.

*Виклад основного матеріалу.* На сьогодні характерними рисами стану аграрного сектору України є: неналежна увага держави до аграрної сфери економіки; деконцентрація виробництва; руйнування матеріально-технічної бази; деградація людського капіталу села, загострення проблеми бідності на селі, руйнування об'єктів соціальної інфраструктури, невиконання соціальних гарантій стосовно села, відмирання сіл; виснаження і нераціональне використання земельних ресурсів; складний фінансово-економічний стан сільського господарства тощо.

Причинами такої ситуації є відсутність бюджетної стратегії та стратегій розвитку села і сільського господарства, непослідовність і безсистемність прийняття управлінських рішень у бюджетній політиці, розпорошеність коштів, відсутність дієвого контролю за ефективним та цільовим їх викорис-

танням, нерівноправність доступу до них сільгоспвиробників тощо. Бюджетні програми часто приймаються без визначення чітких результатів їх реалізації, обґрунтованих обсягів і джерел фінансування. Тому навіть за тих самих асигнувань зміна принципів бюджетування та удосконалення системи розподілу коштів і контролю за їх використанням могли б сприяти покращанню ситуації на селі.

Через низький рівень доходів сільгоспвиробників порівняно з іншими галузями економіки аграрний сектор сьогодні не може самостійно забезпечити свою конкурентоспроможність без державної підтримки. Головна причина такого стану в тому, що створена в ньому додаткова вартість реалізується в інших галузях, зокрема в переробній промисловості. Отже, потрібне втручання держави, пов'язане з міжгалузевим перерозподілом доходів. Проте досягти таким чином еквівалентності товарообміну між галузями практично неможливо, оскільки через програми підтримки велика частина осідає на рахунках комерційних банків, постачальників ресурсів та переробних підприємств. Тому доцільно доповнювати заходи щодо встановлення паритету цін заходами із забезпечення доходу, які спрямовані на вирівнювання доходів сільгоспвиробників з доходами працівників інших галузей і передбачають державне регулювання цін на промислову продукцію для сільського господарства, субсидування окремих видів сільгосппродукції, створення сприятливого податкового і кредитного клімату, поліпшення соціальних умов життя на селі.

Надзвичайно актуальною є проблема рівноправного доступу товаровиробників до бюджетних коштів, які виділяються на підтримку, та результативність використання їх безпосередньо у виробництві. На сьогодні дотації спрямовані на підтримку переважно великих підприємств. Однак ефективність використання ними бюджетних коштів неадекватна результатам їх діяльності. Це свідчить про нерівні можливості доступу до дотацій і непрозорість механізмів їх розподілу для значної частини сільськогосподарських товаровиробників.

Про низьку ефективність і результативність використання бюджетних коштів свідчать ще й такі факти. Протягом 2000–2008 років державна підтримка сільського госпо-

дарства зросла у 35 разів, а обсяги його виробництва лише в 1,3 раза. За період 2006–2008 років за наявності 16 бюджетних програм було витрачено майже 15 млрд грн, однак приріст сільгосппродукції становив лише 13-14% [10, с. 26]. До такого ж висновку після проведення аудиту дійшла і колегія Рахункової палати, яка встановила відсутність цілеспрямованої та системної державної політики, яка б гарантувала продовольчу безпеку країни та сприяла перетворенню сільського господарства на конкурентоспроможний сектор економіки.

Окремою проблемою щодо державної підтримки вітчизняного аграрного сектору є те, що в попередні роки різні державні програми в АПК фінансувались у межах 40-80% від запланованого рівня, що значно менше від загального виконання плану витрат Держбюджету. Нині питома вага підтримки у валовій продукції сільського господарства не перевищує 10%. Водночас у Чехії, Словаччині, Угорщині субвенції та дотації сільгоспвиробникам становлять 20-25% від вартості валової продукції сільського господарства [7, с. 236].

Тож можна стверджувати, що попри те, що в Україні діють Закон України “Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року” від 18 жовтня 2005 року, Постанова КМУ “Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року” від 19 вересня 2007 року, Програма діяльності КМУ “Український прорив: для людей, а не політиків” від 29 квітня 2009 року, в яких наголошено на пріоритетності розвитку аграрного сектору економіки і його винятковому значенні в житті людей і суспільства, таки не забезпечується пріоритетність розвитку сільського господарства, а через недостатність виділених коштів не відбувається досягнення поставлених цілей.

У вирішенні цього питання слід звернути увагу на кардинальні зміни в аграрній політиці Європейського Союзу, який поступово відмовляється від підтримки доходів фермерів здійсненням підтримки ціни і переходить на механізм прямих платежів та виплати премій. Найприйнятнішою системою державної підтримки, що відповідає вищезазначеним принципам, є перехід до виплат на 1 га та одну голову худоби незалежно від розмірів господарств та організаційно-правових

форм. Це допоможе створити умови для того, щоб рішення сільськогосподарських товаровиробників базувались на ринкових сигналах, забезпечить прозорість у розподілі і використанні коштів. Водночас, незважаючи на те, що дехто з учених вважає, що не варто відтягувати запровадження цього ринково привабливого способу державної підтримки і пропонує відмовитися від “двоканального” варіанта підтримки, ми вважаємо, що в умовах спаду виробництва не доцільно відмовлятися й від розподілу коштів на 1 тону виробленої продукції за умов відповідності її якості вимогам СОТ.

Потрібно диференціювати ставки прямих платежів залежно від регіону або здійснювати доплати сільгоспвиробникам, які працюють на гірших землях, з відшкодуванням різниці з доходом, який можна одержати в середньому з 1 га в країні. Доцільно встановити й граничний розмір прямих виплат на одне господарство, щоб великі товаровиробники не мали значних переваг над малими. Не варто відмовлятися й від нинішньої концепції підтримки національного виробника із застосуванням механізму регулювання ціни за допомогою здійснення товарних і фінансових інтервенцій, який хоч і є затратним методом державного регулювання пропозиції, проте ефективний.

Доцільно сприяти й створенню нових робочих місць у сільській місцевості через створення підприємств малого бізнесу, зокрема мале підприємництво у використанні рекреаційного, туристичного, ландшафтного та культурно-історичного потенціалу території. Існує потреба у створенні системи сільськогосподарських дорадчих служб, діяльність яких має бути спрямована на поширення інформації, необхідної для діяльності сільськогосподарських товаровиробників, та надання послуг сільському населенню щодо розвитку на селі підприємницької ініціативи, створення кооперативів.

Ще однією проблемою сільського господарства в Україні є низький платоспроможний попит на сільськогосподарську продукцію та продовольство. Тому державна підтримка сільгоспвиробників повинна бути спрямована на розширення можливостей збуту виробленої продукції.

Окремим напрямом сільського розвитку є відродження сільської інфраструктури, яка потребує істотного збільшення обсягів дер-

жавних інвестицій у її розвиток. Особливо гостро стоїть це питання в умовах, коли переважна більшість сільських бюджетів є дотаційними, а фінансовий стан більшості сільськогосподарських підприємств незадовільний.

Таким чином, сьогодні державна підтримка села в Україні здійснюється за залишковим принципом. Крім того, починаючи з 2006 року підтримка розвитку соціальної сфери села здійснюється без визначення конкретних завдань для комплексного вирішення соціальних проблем села, розвитку сільських територій. У 2010 році розпорядженням Кабінету Міністрів України було схвалено Концепцію Державної цільової програми сталого розвитку сільських територій на період до 2020 року та розроблено відповідно до неї проект програми, згідно з якою передбачено систему дотацій лише на початковому етапі. Це пов'язано з тим, що вона орієнтована не на підтримку, а на розвиток, реформування і розбудову аграрного сектору економіки.

Важливою сферою державного регулювання аграрного сектору є кредитування. Завдяки Постановам Кабінету Міністрів України “Про нові підходи до постачання сільськогосподарських підприємств матеріальними і технічними ресурсами” від 17 січня 2000 року та “Про додаткові заходи по кредитуванню комплексу сільськогосподарських робіт” від 25 лютого 2000 року був запроваджений механізм часткової компенсації відсоткової ставки. Це позитивно позначилось на фінансовому стані підприємств АПК. Так, відбулося збільшення обсягів пільгового кредитування підприємств АПК у 5,6 раза, а сільгоспідприємств – у 4,6 раза; подовження строків користування кредитами на умовах здешевлення до трьох років і зростання питомої ваги середньострокових кредитів для підприємств АПК з 9,1 до 46,3%, а сільгоспідприємствам – з 4,7 до 32,4%; збільшення середнього розміру кредиту, наданого одному позичальнику – підприємству АПК, з 1086,8 до 1750 тис. грн, а сільськогосподарському підприємству – з 118,1 до 1304,3 тис. гривень [5, с. 59]. Проте простежується тенденція до зменшення фінансової підтримки безпосередньо підприємств галузі сільського господарства за кількістю та обсягами виданих кредитів підприємствам АПК. Це пов'язано великою мірою з розширенням переліку

суб'єктів АПК, які можуть брати участь у здешевленні кредитів. Зокрема, з 2009 року таке право набули переробні підприємства. При цьому до списку не увійшли господарства населення. Таким чином, чинний механізм кредитних субсидій свідчить, що компенсацію, як правило, отримують великі та більш конкурентоспроможні підприємства.

Однак таке кредитування має ще й інші недоліки, серед яких: нестабільний характер бюджетного фінансування здешевлення кредитів; складна процедура отримання кредиту; високі вимоги до застави; обов'язкова наявність кредитної історії. Крім того, механізм здешевлення кредитів є ефективним лише для залучення короткострокових кредитів.

Тому довгостроковим стратегічним завданням держави має стати створення багатоеlementної системи кредитного обслуговування аграрного сектору через формування сукупності комерційних, приватно-комерційних і державних кредитних організацій. Одним із можливих шляхів вирішення цієї проблеми може бути створення окремого Державного аграрного банку, який для надання кредитів, крім бюджетних коштів, використовував би кошти, отримані від здавання в оренду земель державного запасу, надходжень від експортного та імпортного мита, від приватизації об'єктів АПК тощо. Доцільно стимулювати створення кооперативних банків, засновниками яких виступали б господарства та сільські жителі, що не ставили б за мету своєї діяльності максимізацію прибутку.

Щодо оподаткування сільськогосподарських товаровиробників, то чинна до прийняття Податкового кодексу України (ПКУ) [11] система оподаткування зазнала деяких змін. Так, з 1 січня 2011 року втратили чинність Закони України "Про плату за землю", "Про податок на додану вартість" та "Про фіксований сільськогосподарський податок". Однак на заміну цим законам у Податковому кодексі передбачені спеціальні розділи та статті.

Згідно з Податковим кодексом суттєво збільшилися ставки податку на земельні ділянки, розташовані в межах населених пунктів, нормативну грошову оцінку яких не проведено (ст. 276 ПКУ). Однак якщо раніше ставки податку щорічно коригувалися на певний зростаючий коефіцієнт, то тепер вони затверджені вже з урахування цих коефіцієн-

тів. Щодо земельних ділянок, нормативну грошову оцінку яких проведено, то ставка податку для них складає 1% від їх нормативної грошової оцінки.

А щодо розміру орендної плати, то ПКУ передбачає певні обмеження (ст. 288 ПКУ), зокрема її річна сума не може бути меншою від розміру земельного податку (для земель сільськогосподарського призначення) та не може перевищувати 12% нормативної грошової оцінки. Хоча у разі визначення орендаря на конкурсних засадах таке перевищення не допускається.

Податковий кодекс зберігає спеціальний режим оподаткування ПДВ для підприємств, що працюють у сфері сільського та лісового господарств, а також рибальства. Зобов'язання з ПДВ, як і раніше, не підлягають сплаті до бюджету, а залишаються в розпорядженні сільськогосподарського підприємства. Проте ці суми ПДВ підприємства мають акумулювати на спеціальних рахунках, відкритих в установах банків у затверженому Кабінетом Міністрів порядку. Крім того, у Податковому кодексі деталізовано види діяльності, які підпадають під спеціальний режим оподаткування ПДВ (ст. 209, п. 17).

Нововведенням Кодексу є те, що сума ПДВ, яка підлягає сплаті до бюджету сільгосппідприємствами всіх форм власності, що відповідають критеріям, але не обрали спеціального режиму оподаткування і вважаються платниками ПДВ на загальних підставах, повністю залишається в розпорядженні цих підприємств і спрямовується на підтримку власного виробництва тваринницької продукції. Крім того, обов'язковою стала реєстрація платниками податку податкових накладних, в яких сума ПДВ перевищує 10 тис. грн, в Єдиному реєстрі податкових накладних.

Щодо фіксованого сільськогосподарського податку, то зміни торкнулися в принципі лише переліку податків, у рахунок яких він сплачується. Їх перелік скорочено до чотирьох: податку на прибуток підприємств, земельного податку, збору за спеціальне використання води, збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності (у частині провадження торговельної діяльності). Усі інші податки і збори сплачуються платниками в порядку і розмірах, встановлених Податковим кодексом та Законом України "Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування".

Вважаємо за доцільне збереження на найближчу перспективу в Україні системи пільгового оподаткування сільськогосподарських товаровиробників. Це пов'язано зі специфікою галузі (низький рівень віддачі від авансованого капіталу, тривалість виробничого циклу), її роллю в житті суспільства та сьогоднішнім фінансово-економічним станом сільського господарства.

Крім того, на нашу думку, буде доцільним у разі припинення дії фіксованого сільськогосподарського податку запровадити стягнення в кінці господарського року єдиного інтегрального податку. Це спростило б процедуру сплати податків і платежів та було б менш обтяжливо для сільськогосподарських підприємств. Однак у разі збитковості підприємств не повинні стягуватися податки, джерелом покриття яких є прибуток. Тимчасове зменшення загальної суми сплачуваних податків для таких підприємств виконувати роль податкового кредиту.

Проте доцільність цього кредиту з позиції державного регулювання розвитку аграрного виробництва може бути виправданою лише за умови, коли кошти податкового кредиту будуть використані лише для поповнення основного та оборотного капіталу. У цьому разі спостерігатиметься розширення платоспроможного попиту підприємств, що позитивно має вплинути на розвиток інших галузей економіки завдяки генерації мультиплікаційного ефекту. З цією метою потрібно, щоб податкові служби проводили контроль за цільовим використанням коштів податкового кредиту. Лише за таких умов податковий кредит сприятиме стабілізації розвитку сільського господарства. Крім того, варто враховувати у вдосконаленні чинного механізму оподаткування прибутку такі елементи, як встановлення неоподаткованої зони, встановити пільгові ставки оподаткування тієї частини прибутку, яка спрямовується сільськогосподарським товаровиробникам на розширене відтворення їх матеріально-технічної бази тощо.

Важливим напрямом діяльності держави в умовах зниження родючості земель, їх виснаження, значної розораності, посилення впливу водної і вітрової ерозії є також розробка і впровадження державних програм щодо раціонального використання та охорони земель. Особливо це актуально в умовах членства в СОТ та необхідності

екологічності сільськогосподарського виробництва.

Важливою стратегічною метою розвитку аграрного сектору України, який має значні експортні можливості, є розширення ринків збуту сільськогосподарської продукції, з досягненням якої пов'язана активна участь нашої держави у світових інтеграційних процесах. Одним із шляхів співпраці України з іншими державами стало членство у Світовій організації торгівлі (СОТ).

При вступі до СОТ Україна взяла на себе такі зобов'язання:

- не перевищувати річний рівень підтримки галузі, який встановлено на рівні 3 млрд 43 млн грн;

- зменшено розмір середньоарифметичної ставки ввізного мита на сільськогосподарську продукцію до 13,8%, яка після вступу України до СОТ буде ще знижена до 10,66%;

- встановлено щорічну тарифну квоту на ввезення в Україну цукру-сирцю з тростини в обсязі 260 тис. тонн (з її збільшенням до 267,8 тис. тонн у 2010 році) зі ставкою ввізного мита в розмірі 2% його вартості;

- зменшено експортне мито на насіння соняшнику;

- взято зобов'язання не застосовувати експортні субсидії на сільськогосподарські товари;

- взято зобов'язання щодо встановлення прозорого режиму для сільськогосподарських виробників, що полягає у відміні нульової ставки ПДВ для українських виробників молока і м'яса [12].

Основним чинником, що може вплинути на ситуацію в сільському господарстві України в умовах членства країни в СОТ, є зниження імпортних тарифів. Адже в Україні діють досить ліберальні тарифні режими, подальше зниження яких може призвести до втрати продовольчої незалежності держави та наповнення вітчизняного ринку імпортними дешевими товарами, часто невисокої якості. Так, зокрема, на імпорт худоби та деяких видів сільськогосподарських культур для сівби встановлена нульова митна ставка. Продукція, яка не виробляється в Україні, взагалі не обкладається імпортними податками. Інші ж сільськогосподарські продуктивні групи обкладаються митними податками в розмірі від 10 до 30%. У результаті середній тариф на сільськогосподарську продукцію становить 11,7% [3, с. 94].

Одним із перших негативних наслідків приєднання України до СОТ, який проявився вже в перші роки, стало падіння конкурентоспроможності вітчизняної продукції. У результаті імпортна продукція почала витісняти продукцію національних виробників. Попри те, що у 2008–2010 роках зовнішньоторговельне сальдо було позитивне, у 2010 році експорт сільськогосподарської продукції збільшився порівняно з минулим роком на 4,2% й склав 9,9 млрд дол. США, а імпорт – майже на 18% й склав 53,76 млрд дол. США [13]. Тобто, хоч і спостерігається стійка тен-

денція зростання експорту сільськогосподарської продукції, однак темп зростання імпорту починає випереджати темп зростання експорту.

Невтішною є ситуація при розрахунку порівняльної переваги щодо основних видів сільськогосподарської продукції. Підрахунки коефіцієнта порівняльної переваги показують, що найбільшу порівняльну перевагу Україна у 2008–2010 роках мала у виробництві зернових культур, насіння і плодів олійних культур, жирів та олій тваринного або рослинного походження (див. табл.).

Таблиця

Розрахунок коефіцієнта порівняльної переваги за 2008–2010 роки\*

| Код та назва продукції  | 2008 р. | 2009 р. | 2010 р. |
|---|---------|---------|---------|
| <b>I. Живі тварини; продукти тваринного походження</b>        | - 0,37  | - 0,36  | - 0,23  |
| 01 живі тварини   | - 0,85  | - 0,77  | - 0,9   |
| 02 м'ясо та харчові субпродукти                               | - 0,84  | - 0,76  | - 0,67  |
| 03 риба і ракоподібні   | - 0,99  | - 0,9   | - 0,93  |
| 04 молоко та молочні продукти; яйця; мед                      | 0,66    | 0,54    | 0,65    |
| 05 інші продукти тваринного походження                        | - 0,32  | - 0,4   | - 0,22  |
| <b>II. Продукти рослинного походження</b>                     | 0,58    | 0,6     | 0,44    |
| 06 живі рослини та продукти квітництва                        | - 0,96  | - 0,95  | - 0,95  |
| 07 овочі, коренеплоди   | - 0,05  | 0,34    | - 0,04  |
| 08 їстівні плоди і горіхи, цитрусові                          | - 0,54  | - 0,56  | - 0,56  |
| 09 кава, чай, прянощі   | - 0,94  | - 0,93  | - 0,92  |
| 10 зернові культури   | 0,92    | 0,95    | 0,89    |
| 11 продукція борошномельно-круп'яної промисловості            | 0,57    | 0,63    | 0,49    |
| 12 насіння і плоди олійних культур                            | 0,72    | 0,77    | 0,7     |
| 13 камеді, смоли  | - 0,98  | - 0,96  | - 0,94  |
| 14 інші продукти рослинного походження                        | 0,5     | 0,7     | 0,3     |
| <b>III. Жири та олії тваринного або рослинного походження</b> | 0,52    | 0,66    | 0,71    |
| <b>IV. Готові харчові продукти</b>                            | - 0,03  | 0,01    | 0,01    |
| 16 продукти з м'яса, риби                                     | - 0,62  | - 0,35  | - 0,35  |
| 17 цукор і кондитерські вироби з цукру                        | 0,42    | 0,31    | - 0,06  |
| 18 какао та продукти з нього                                  | 0,17    | 0,19    | 0,18    |
| 19 продукти із зернових культур                               | 0,23    | 0,36    | 0,34    |
| 20 продукти переробки овочів, плодів                          | - 0,24  | - 0,14  | - 0,03  |
| 21 різні харчові продукти                                     | - 0,7   | - 0,65  | - 0,58  |
| 22 алкогольні безалкогольні напої та оцет                     | 0,25    | 0,42    | 0,24    |
| 23 залишки і відходи харчової промисловості                   | 0,33    | 0,22    | 0,39    |
| 24 тютюн  | - 0,35  | - 0,36  | - 0,38  |

\*Примітка: коефіцієнт порівняльної переваги обчислений як співвідношення чистого експорту щодо кожної категорії продукції та суми експорту і імпорту у цій категорії.

Джерело: розраховано автором за даними [13].

Також спостерігається порівняльна перевага у виробництві молока, молочних продуктів, яєць і меду. Проте така ситуація з молокопродуктами має місце лише за рахунок поставок молочної продукції українськими виробниками до країн СНД. Адже нині українська молочна продукція за вмістом бактерій і наявністю соматичних клітин не відповідає жодним світовим стандартам. Тому надалі слід очікувати загострення конкурентної боротьби на ринку молочної продукції, що має змусити виробників впроваджувати новітні техніку та технології з метою покращання якості та розширення асортименту продукції.

Щодо іншої продукції, то Україна має стосовно неї найменшу порівняльну перевагу. Особливо гостро стоїть питання з цукром. Через зростання імпорту цукру з цукрової тростини або з цукрових буряків відбулося падіння коефіцієнта порівняльної переваги у виробництві цукру з 0,42 у 2008 році до мінус 0,06 у 2010 році. Це зумовлено тим, що нині реалізовувати цукор без державної підтримки є невигідно через високу собівартість виробництва. І, хоча ринок цукру і захищений тарифною квотою в розмірі 260 тис. т зі сплатою мита не вище 2%, а на обсяг імпорту цукру-сирцю з тростини понад квоту діятиме 50% тариф, проте за світових цін на цукор-сирець у 180-200 дол. США за тону переобробляти його і потім експортувати значно вигідніше порівняно з вітчизняним цукром.

Крім того, за підрахунками фахівців, за умови виконання квоти на імпорт цукру-сирцю в обсязі 260 тис. тонн 52 млн дол. США потраплять за кордон для закупівлі цукрової сировини, а 30 млн дол. будуть втрачені через недоодержання продуктів побічної переробки буряків [3, с. 7-18]. У результаті спостерігається зменшення обсягів вітчизняного виробництва цукру, частковий перехід на переробку цукру-сирцю, закриття частини цукрових заводів.

Підтвердилися побоювання щодо низької конкурентоспроможності м'яса і харчових субпродуктів, овочів і фруктів. У результаті насичення українського ринку дешевою імпортною м'ясною сировиною відбулося скорочення поголів'я у всіх категоріях господарств.

За оптимістичними прогнозами, у результаті зменшення на 36% ставки ввізного мита на сільськогосподарську продукцію протягом шести років після вступу України до СОТ

національні товаровиробники втратять 7-8% внутрішнього агропродовольчого ринку, а за песимістичними – до 30% [14, с. 40]. Крім того, з втратою частини позицій національних виробників на внутрішньому ринку потрібно очікувати підвищення рівня безробіття в сільській місцевості.

Таким чином, в умовах відкритості економіки найменш конкурентоспроможними на внутрішньому ринку виявилися виробники молока, м'яса, овочів і фруктів, під загрозою опинилася цукрова галузь. Тобто найбільш вразливою групою серед товаровиробників сільськогосподарської продукції після приєднання до СОТ стали особисті селянські господарства, які є основними виробниками цієї продукції. Тому найвищу ефективність з погляду пом'якшення негативних наслідків від членства в СОТ матимуть заходи, спрямовані на підтримку особистих селянських господарств і розвиток сільської місцевості.

Вирішення зазначених проблем в аграрному секторі гальмується негативним впливом на економіку світової фінансової кризи, у результаті якої було зменшено видатки на підтримку розвитку підприємств АПК України. Водночас країни ЄС відновили для своїх виробників експортні субсидії та застосовують спеціальні захисні заходи від зростання імпорту та зниження цін.

Узагальнюючи викладене, можна виділити такі негативні наслідки від членства України в СОТ:

- для споживачів продукції АПК: ввезення імпоротної продукції низької якості; зростання безробіття; погіршення демографічної ситуації на селі;

- для сільгосппідприємств: ускладнився захист державою вітчизняних виробників сільськогосподарської продукції через взяті зобов'язання; відбулося загострення конкуренції між вітчизняними і зарубіжними виробниками цукру, м'яса, молочних продуктів, картоплі овочів, фруктів; втрата виробниками сільгосппродукції частини внутрішнього ринку збуту сільськогосподарської продукції; загроза припинення неконкурентоспроможного виробництва, закриття частини переробних підприємств;

- для аграрного сектору та держави загалом: у результаті зниження ставок імпоротно-го мита відбулося зростання імпорту сільськогосподарської продукції; зниження надходжень до бюджету від імпортних мит; зрос-

тання експорту продукції, яка споживається в АПК (зокрема насіння соняшнику, продовольчого та кормового зерна), що може спричинити підвищення цін на неї на внутрішньому ринку; зростання безробіття на селі через припинення діяльності сільськогосподарських підприємств та неконкурентоспроможність сільськогосподарської продукції, що виготовляється в господарствах населення; зростання фінансових витрат на гармонізацію законодавства та приведення національних стандартів якості та безпеки продовольчої продукції у відповідність до міжнародних вимог.

Варто зазначити, що дія негативних моментів для аграрного сектору була б менш відчутною, якби вступ до СОТ відбувся після проведення модернізації економіки та підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва. Однак Україна вже є членом СОТ, тому необхідно максимально використати переваги від цього вступу для модернізації економіки та завершення ринкових перетворень, забезпечити вихід сільськогосподарського виробництва на рівень ЄС.

Позитивні наслідки від вступу до СОТ:

– для споживачів продовольчої продукції: розширення асортименту продовольчих товарів, зниження їх ціни; перспектива державної підтримки розвитку сільської інфраструктури, сприяння розвитку депресивних територій, зростання в майбутньому реальних доходів населення, підвищення його добробуту;

– для сільськогосподарських підприємств: полегшення доступу до ринків країн-членів СОТ; можливість застосування під час вирішення торговельних спорів механізму врегулювання суперечок, передбаченого нормами СОТ; стимулювання технічного і технологічного оновлення сільськогосподарського виробництва;

– для галузі та держави в цілому: відносно більша відкритість ринків країн-членів СОТ; можливість збільшити обсяги іноземних інвестицій; прискорення проведення структурних та інституційних реформ; поступове поширення на аграрний сектор економіки міжнародних правил торгівлі, страхування, кредитування тощо; сприяння прискоренню формування ринкової інфраструктури в аграрному секторі, розширенню асортименту та підвищенню якості товарів і послуг, зниженню

їх ціни; передумови створення зони вільної торгівлі з ЄС; збільшення надходжень до Державного бюджету від зростання експорту і легального імпорту; можливість брати участь у встановленні правил міжнародної торгівлі; більший захист інтересів вітчизняних виробників за кордоном; перехід аграрного сектору до інноваційної моделі розвитку.

Враховуючи нинішній стан аграрного сектору, необхідно усвідомити, що Україна отримає позитивний ефект від членства в СОТ лише у довгостроковій перспективі, після виходу економіки на стадію сталого економічного зростання, коли відбудеться зростання конкурентоспроможності виробництва та зумовлений цим ріст експорту сільськогосподарської продукції. Зараз же ринки ЄС для нашої продукції є закритими через їх невідповідність вимогам ЄС щодо стандартів якості.

Та навіть за таких умов Україна об'єктивно не може ізолюватися від формування сучасної світової продовольчої системи, маючи великий аграрний потенціал, при великих земельних і трудових ресурсах, помірних природно-кліматичних умовах, високому освітньому рівні працездатного населення, розвинутій мережі наукових установ, екологічності виробництва, конкурентному рівні цін, географічному положенні держави тощо. Ця позиція базується і на економічній доцільності, адже прискорена гармонізація вітчизняного законодавства до міжнародних вимог забезпечить вільний рух капіталів, кредитів, технологій, участь у міжнародному поділі праці. Це дасть змогу залучити значні інвестиції для модернізації аграрного виробництва та поповнення обігових коштів.

Хоча варто зазначити, що не існує прямої залежності між набуттям членства у СОТ і зростанням обсягів прямих іноземних інвестицій (ПІІ). В Естонії і Латвії після набуття членства в СОТ (1999 р.) їхні обсяги суттєво не змінилися, а в Киргизстані навіть різко зменшилися. У Литві, яка приєдналася до СОТ у 2001 році, хоча обсяги іноземних інвестицій протягом 2001–2002 рр. й зростали, однак не досягли рівня 1998 року. У Молдові, яка стала членом СОТ у 2001 році, приплив ПІІ зменшився вже наступного року [15, с. 220]. У середньому в рік вступу до СОТ іноземні інвестиції збільшуються на 1-1,5 відсотка від ВВП. Однак залучення інвести-



цій залежить від сприятливого інвестиційно-го середовища в країні.

Проте через макроекономічну і політичну нестабільність можливе стримування припливу інвестицій в економіку. Зокрема, приріст іноземного капіталу за 2008 рік склав 340,4 млн дол., що на 25,4% менше, ніж у 2007 році. З них 246,1 млн дол. були спрямовані у сільське господарство [16, с. 20]. Таким чином, очевидним є дефіцит іноземних інвестицій.

Необхідно зазначити також, що нині основні види продукції сільського господарства за ціною конкурентоспроможніші порівняно з імпортними товарами (крім м'яса). Проте конкурентоспроможність завдяки низькій ціні не може розглядатися як стратегічний напрям нарощування виробництва. Низька якість продукції та відсутність системи контролю, стандартизації та сертифікації продукції наразі є однією з найактуальніших проблем для вітчизняного аграрного і продовольчого секторів. Сьогодні рівень гармонізації зі світовими стандартами на харчові олії, жири та насіння олійних культур становить 42%, на цукор, цукристі продукти та крохмаль – 20%, на фрукти та овочі – 37%, на зернобобові та продукти їх переробки – 27%) [16, с. 20].

Збільшення присутності українських товаровиробників на європейському ринку слід очікувати також через стрімкий ріст світових цін на енергоресурси, які призведуть до розширення використання біопалива, а це сприятиме збільшенню площ під технічними культурами та зменшенню площ під зерновими та іншими культурами. Варто врахувати й те, що темпи виробництва сільськогосподарської продукції у світі відстають від темпів приросту населення. Хоча виробництво сільгосппродукції за останні сорок років завдяки селекції та вдосконаленню агрометодів збільшилося в середньому у 2,5 раза, подальший його приріст є малоімовірним, зокрема через обмеженість земель сільськогосподарського призначення у світі та посилення тенденцій їх виведення для несільськогосподарських потреб у результаті розвитку промисловості й урбанізації міст.

Тому стратегія розвитку аграрного сектору України найближчими роками буде полягати в налагодженні виробництва високоякісної сільськогосподарської продукції і підвищенні конкурентоспроможності вітчиз-

няних сільськогосподарських підприємств. Для реалізації цієї мети необхідна довгострокова стратегія інноваційного розвитку аграрної економіки, яка має бути спрямована на покращання техніко-технологічної оснащеності аграрного виробництва, впровадження ресурсоощадних технологій, підтримку наукових досліджень тощо. Однак в умовах, коли більшість сільськогосподарських підприємств забезпечена власними фінансовими ресурсами в межах 13%, їх технічне і технологічне оновлення як основа забезпечення конкурентоспроможного виробництва є неможливим [6, с. 4]. Тому провідна роль у формуванні фінансових ресурсів сільськогосподарських підприємств на досягнення цих цілей має належати державній фінансовій підтримці, яка повинна сконцентруватися насамперед на пріоритетних, найбільш соціально значущих галузях. Крім того, фінансування має бути адресним, своєчасним, мати системний характер і здійснюватися в повному обсязі.

Пріоритетним напрямом української зовнішньоторговельної політики повинен бути розвиток власного сільськогосподарського виробництва та його вихід на світовий рівень. Потрібно здійснювати гнучку митну політику щодо імпортованого продовольства залежно від нарощування вітчизняного виробництва.

**Висновки.** Узагальнюючи викладене, можна виділити декілька пріоритетних напрямів поліпшення державного регулювання розвитку аграрного сектору України:

- організаційно-економічний (розробка і впровадження стратегій розвитку села і сільського господарства, виважений підхід до цінового, податкового, кредитного регулювання, протекціоністський захист вітчизняних товаровиробників тощо);
- інституціональний (встановлення та регулювання правил поведінки на аграрному ринку, побудова інституційного середовища);
- моніторингово-інформаційний (постійний моніторинг аграрного ринку, проведення роз'яснювальної та інформаційної роботи серед його учасників);
- техніко-технологічний (стимулювання розвитку вітчизняного сільськогосподарського машинобудування, техніко-технологічна модернізація сільськогосподарського виробництва, впровадження ресурсоощадних та біотехнологій тощо);

– екологічний (раціональне використання та охорона земельних ресурсів, виробництво екологічно чистої продукції);

– соціальний (підвищення рівня життя сільських жителів, розвиток соціальної інфраструктури на селі, поширення альтернативних видів зайнятості).

Таким чином, чинний механізм державної підтримки сільськогосподарських товаровиробників в Україні поки що є недосконалим. Для підвищення ефективності державного

регулювання розвитку аграрного сектору України необхідно, передусім, розробити стратегії розвитку села та сільського господарства. Це допоможе забезпечити послідовність і комплексність у прийнятті державних рішень щодо розподілу бюджетних коштів, сприятиме їх концентрації на пріоритетних напрямках, підвищить результативність відповідних програм. Злагодженою в цьому сенсі має бути й цінова, податкова, кредитна та зовнішньоторговельна політика.

### **БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК**

1. Аграрна реформа в Україні / П. І. Гайдучський, П. Т. Саблук, Ю. О. Лупенко та ін. ; за ред. П. І. Гайдучського. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 242 с.
2. Андрійчук В. Г. Сучасна аграрна політика : проблемні аспекти / В. Г. Андрійчук, М. В. Зубець, В. В. Юрчишин. – К. : Аграрна наука, 2005. – 140 с.
3. АПК в системі зовнішньоекономічної діяльності України / П. Т. Саблук, А. А. Фесина, В. І. Власов та ін. ; за ред. П. Т. Саблука. – К. : ННЦ ІАЕ, 2005. – 242 с.
4. В Україні відсутня державна політика з підтримки АПК // *Agroexpert*. – 2009. – № 5. – С. 6.
5. Гудзь О. Є. Удосконалення механізму кредитних субсидій підприємств АПК // *Економіка АПК*. – 2009. – № 9. – С. 59-61.
6. Дем'яненко М. Я. Державна підтримка як фактор забезпечення конкурентоспроможного аграрного виробництва / М. Я. Дем'яненко, Ф. В. Іванина // *Економіка АПК*. – 2009. – № 9. – С. 3-9.
7. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституційні засади : монографія Ю. М. Лопатинський. – Чернівці : Рута, 2006. – 344 с.
8. Могильний О. Критерії ефективності державного регулювання аграрного сектора економіки / О. Могильний // *Економіка України*. – 2003. – № 12. – С. 65-69.
9. Черевко Г. В. Державне регулювання економіки в АПК : навч. посіб. / Г. В. Черевко. – К. : Знання, 2006. – 339 с.
10. Огонь Ц. Г. Програмно-цільовий метод та ефективність бюджетних програм / Ц. Г. Огонь // *Фінанси України*. – 2009. – № 7. – С. 20-29.
11. Податковий кодекс // *Бюлетень законодавства і юридичної практики України*. – 2010. – № 12. – 496 с.
12. Україна та СОТ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minagro.gov.ua/page/?3923> (27.04.12). – Назва з екрана.
13. Товарна структура зовнішньої торгівлі України за 2008–2010 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/page/?3923> (27.04.12). – Назва з екрана.
14. СОТ: відповіді на актуальні запитання // *Пропозиція*. – 2005. – № 12. – С. 36-40.
15. Осташко Т. О. Ринкова трансформація аграрного сектора : монографія / Т. О. Осташко. – К. : Фенікс, 2004. – 280 с.
16. Ткаченко В. Підсумки першого року в СОТ / В. Ткаченко // *Агробизнес Украина*. – 2009. – № 2. – С. 18-21.

